

Ks. Roman PINDEL

Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie

PARALELIZM OPARTY NA POLU SEMANTYCZNYM W KSIĘDZE SYRACHA 24, 12–17

Paralelizm jako zjawisko charakterystyczne dla tekstów biblijnych jest opisywany nie od dziś¹ R. Meynet, autor licznych opracowań na temat struktur literackich w Piśmie Świętym², wyróżnia m.in. „paralelizm oparty na polu semantycznym”³ W niniejszym artykule pragniemy w pierw przywołać przykład podany przez tego autora (Syr 24, 12–17) i odnieść się do jego ustaleń, by – po przeprowadzeniu analizy segmentu Syr 24, 12–14 – sformułować własne wnioski.

Przykład podany przez Rolanda Meyneta

W swoich opracowaniach Meynet stosuje metodę, którą sam nazywa „analizą retoryczną”, podczas gdy inni autorzy chętniej używają określe-

¹ Pierwszym systematycznym studium na temat poezji hebrajskiej pod względem formalnym, podejmującym zagadnienie paralelizmu, jest dzieło R. L o w t h a: *De sacra poesi Hebraeorum* (1753). Ze współczesnych opracowań tego typu można wymienić klasyczne już, o charakterze encyklopedycznym, uwzględniające także teksty pozabiblijne: W. B ü h l m a n n, K. S c h e r e r, *Sprachliche Stilfiguren der Bibel. Von Assonanz bis Zahlenspruch. Ein Nachschlagewerk*, Giessen ²1994. Do ważnych monografii na temat struktur biblijnych należą: J. L. K u g e l, *The Idea of Biblical Poetry*, New Haven 1981; W. G. E. W a t s o n, *Classical Hebrew Poetry*, Sheffield 1986; L. A l o n s o S c h ö k e l, *Manual de poética hebrea*, Madrid 1987.

² Do najważniejszych jego opracowań należą: *L'analyse rhétorique. Une nouvelle méthode pour comprendre la Bible. Textes fondateurs systématique et exposé systématique. Initiations*, Paris 1989; *Rhetorical Analysis. An Introduction to Biblical Rhetoric*, (JSOT. S.S. 256), Sheffield 1998; *Rhétorique sémitique. Textes de la Bible et de la Tradition musulmane*, en collab. L. P o u z e t, N. F a r o u k i, A. S i n n o, Paris 1998. Ważną rozprawą jest opracowanie Księgi proroka Amosa, w którym R. Meynet przeprowadził analizę retoryczną, a P. Bovati – teologiczno-biblijną; por. P. B o v a t i, R. M e y n e t, *Le livre du prophète Amos. Analyse rhétorique*, (Coll. Réthorique biblique 2), Paris 1994. W języku polskim dotąd ukazały się następujące pozycje R. M e y n e t a: *Czytaliście św. Łukasza? Przewodnik, który prowadzi do spotkania*, tł. K. Łukowicz, Kraków 1998; *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej*, tł. T. Kot, Kraków 2001; *Język przypowieści biblijnych*, tł. A. Wałęcki, Kraków 2005.

³ Por. R. M e y n e t, *L'analisi retorica*, trad. L. Sembrano, (Bibliotheca biblica 8), Brescia 1992, s. 146.

nia „badanie struktury literackiej tekstu”⁴ Metoda ta w dokumencie: *Interpretacja Biblii w Kościele* została faktycznie potraktowana jako jedna z odmian analizy retorycznej, choć jej specyfiką jest zainteresowanie sposobami kompozycji tekstu, charakterystycznymi dla środowiska semickiego⁵ Roland Meynet, znawca języków semickich, lingwista i biblista⁶, w jednym ze swoich wcześniejszych opracowań przedstawia systematykę, w której podstawowy podział wyznaczają dwa rodzaje relacji pomiędzy elementami lingwistycznymi: relacje identyczności oraz opozycji. Pierwsze z nich mogą opierać się na poziomie leksykalnym, morfologicznym, syntaktycznym, rytmu lub mowy⁷ Z kolei na poziomie leksykalnym można mówić o identyczności, gdy odpowiadające sobie leksemy są całkowicie lub częściowo identyczne. W przypadku tych ostatnich Meynet wyróżnia takie relacje, w których występują leksemy homonimiczne, synonimiczne, paronomatyczne lub utworzone przez występowanie leksemów przynależących do tego samego pola semantycznego⁸

Jako przykład tego ostatniego autor systematyzacji wskazuje Syr 24, 12–17. Przywołajmy więc ten tekst w opracowaniu R. Meyneta, a także jego spolszczenie, z odpowiednim zaznaczeniem tych elementów, które są interesujące z punktu widzenia struktury literackiej⁹:

Syr 24, 12–17

(tłumaczenie R. Meyneta)

Mi sono radicata in seno a un popolo
pieno di gloria
Nel dominio del Signore, nel suo patri-
monio

Syr 24, 12–17

(tłumaczenie *Biblii tysiąclecia*, 1975)

¹² Zapaściłam korzenie w sławnym naro-
dzie,
w posiadłości Pana, w Jego dziedzictwie.

⁴ Na temat terminologii odnośnie do analizy retorycznej w tej odmianie: S. H a ł a s, *Analiza retoryczna*, [w:] *Z badań nad Biblią. Prace katedry Teologii i Informatyki Biblijnej Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, t. 2, Kraków 1998, s. 26–29.

⁵ Por. *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*, przekład i redakcja R. R u b i n k i e w i c z, t. 1. Warszawa 1999, B. 1.

⁶ R. Meynet w latach 1972–1986 pracował na Uniwersytecie św. Józefa w Bejrucie, gdzie był dyrektorem Centrum Badań i Studiów Języka Arabskiego, a także założycielem Centrum Studiów Języków Nowożytnych oraz Szkoły Tłumaczy i Interpretatorów. Po okresie aktywności naukowej w Jerozolimie, od roku 1992 jest wykładowcą Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie.

⁷ Por. R. M e y n e t, *L'analisi retorica...*, s. 143–157.

⁸ O ile wcześniejsze klasy są opisywane w różny sposób w innych podręcznikach, ta ostatnia wydaje się wyodrębniona jedynie przez R. Meyneta. W przywoływanym przez nas opracowaniu tego autora została wskazana jedna pozycja, która może stanowić pewien rodzaj wprowadzenia w zagadnienie pól semantycznych biblijnego języka hebrajskiego: H. W. W o l f f, *Anthropologie de l'Ancien Testament*, Ginevra 1974; por. R. M e y n e t, *L'analisi retorica...*, s. 146 (przypis 12).

⁹ Por. R. M e y n e t, *L'analisi retorica...*, s. 146.

Sono cresciuta come il cedro del LIBANO come il cipresso sul monte HERMON.

Sono cresciuta come palma di ENGADDI,
come le rose di GERICO,
come un magnifico olivo nella piana;
Sono cresciuta come un platano.

Come il *cinnamomo* e l'*aspalato* ho emanato profumo;
come *MIRRA* di prima scelta, ho sparso il mio balsamo
come *galvano*, *onice* e *stazio*,
come vapore d' *INCENSO* nella Tenda.

Ho esteso i miei rami come il terebinto;
sono rami di gloria e di grazia.

Sono una vite dai pampini attraenti...
e i miei fiori prodotti di gloria e ricchezza.

¹³ Wyroślam jak cedr na LIBANIE
i jak cyprys na górach HERMONU.

¹⁴ Wyroślam jak palma w ENGADDI,
jak krzewy róży w JERYCHU,

jak wspaniała oliwka na równinie,
wyroślam w górę jak platano.

¹⁵ Wszystko przepoilałm wonnością jak *cynamon* i *aspalat* pachnący,
i miłą woń wydałam jak *MIRRA* wybor-
na,
jak *galbanum*, *onyks*, wonna żywica
i obłok *kadzidla* w przybytku.

¹⁶ Jak terebint gałęzie swe rozłoży-
łam,
a gałęzie moje – gałęzie chwały i wdzię-
ku.

¹⁷ Jak szcep winny wypuściłam
pełne krasy latorośle,
a kwiat mój wyda owoc sławy i bogac-
twa.

W tłumaczeniu włoskim i polskim zostały uwydatnione różne relacje w ramach tak określonego tekstu. Identyczny znak graficzny (format liter) wskazuje na przynależność do tego samego pola semantycznego. Leksemy wyróżnione drukiem rozstrzelonym tworzą jedno pole semantyczne (drzewa lub krzewy), zapisane MAJUSKULĄ – określenie miejsc geograficznych (góry, miasta, krainy), *kursywą* zaś – substancje zapachowe.

Opracowanie Rolanda Meyneta, z którego pochodzi powyższy przykład, omawia szerokie spektrum zagadnień, w tym i systematyzację różnych struktur literackich w Biblii. Podawane przykłady mają zaś jedynie zilustrować kolejną omawianą przez autora kategorię. Tak też jest w przypadku tekstu Syr 24, 12–17, wobec którego autor opracowania poprzestał na wyróżnieniu terminów przynależących do trzech pól semantycznych. To wszystko stanowi jedynie wstęp do właściwej analizy struktury literackiej, którą pragniemy przeprowadzić w niniejszym artykule.

Delimitacja w ramach „Pochwały mądrości”

Nasza analiza winna zacząć się od określenia granic tekstu (delimitacja), który by stanowił zamkniętą jednostkę pod względem literackim.

Następnie należałoby zająć się segmentacją jednostki¹⁰ Zwykle cały rozdział 24. Mądrości Syracha otrzymuje tytuł: *Pochwała mądrości*¹¹ W tej sytuacji jednostkę obejmującą wersety 1–22 tegoż rozdziału należałoby zatytułować: *Mądrość wychwala sama siebie*. Taka jest bowiem faktycznie treść tych 22 wersetów, przy czym dwa pierwsze z nich (24, 1–2), stanowią swoiste *introduction au discours*¹². Te dwa początkowe wersety tworzą symetrię równoległą, jak ukazuje to nasze uwyrażnienie tekstu:

ἡ σοφία αἰνέσει ψυχὴν αὐτῆς
καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ αὐτῆς καυχῆσεται
ἐν ἐκκλησίᾳ ὑψίστου στόμα αὐτῆς
ἀνοίξει
καὶ ἔναντι δυνάμεως αὐτοῦ καυχῆσεται

Mądrość będzie wychwalać sama siebie
I pośrodku ludu swego będzie się chlubić.
W zwołaniu Najwyższego usta swe otwo-
rzy
I wobec potęgi Jego będzie się chlubić.

Zgodnie z treścią nagromadzonych, bliskoznacznych czasowników (αἰνέω oraz καυχάομαι), zapowiadana jest (wszystkie czasowniki w czasie przyszłym) „pochwała”, i to własna, „mądrości”¹³ O ile pierwszy człon wersetu 24, 1 stanowi tytuł ogólny i wskazuje na autora owej pochwały („Mądrość będzie wychwalać sama siebie”), to kolejne trzy człony określają środowisko jej wygłoszenia (24, 1b–2). Ostatnio wspomniane człony tworzą klimaks, w którym wpierw pochwała mądrości ma być wygłoszona wobec „jej” ludu (ἐν μέσῳ λαοῦ αὐτῆς), następnie ludu zwołanego przez Najwyższego (ἐν ἐκκλησίᾳ ὑψίστου), wreszcie, „wobec potęgi” Boga (ἔναντι δυνάμεως αὐτοῦ). Równocześnie jednak ta zapowiedź tematu zdaje się składać z *propositio* (24, 1a) oraz *partitio* (24, 1b–2ab), jak by to określił według swojej oryginalnej metodologii J.-N. Aletti¹⁴.

Po zapowiedzi tematu (24, 1–2) rozpoczyna się pierwsza część „wychwalania mądrości” (24, 3–7), która wyraźnie nawiązuje do trzeciej, czy-

¹⁰ Bierzemy pod uwagę jedynie tekst grecki, jako że nie został odnaleziony oryginał hebrajski interesującego nas fragmentu; por. M. Gilbert, *L'éloge de la Sagesse (Siracide 24)*, „Revue théologique de Louvain” 5:1974, s. 326–327. Problem krytyki tekstu w odniesieniu do Mądrości Syracha podejmuje m.in. M. Obruśnik, *Księga Syracyclesa w świetle niektórych zagadnień*, [w:] „Sanctificetur Nomen Tuum” (Mt 6, 9), *Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Januszowi Czernickiemu z okazji 65. rocznicy urodzin i 35 lat pracy naukowo-dydaktycznej*, red. B. Polok, K. Ziaja, Opole 2000, s. 64–68.

¹¹ Tak m.in. *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, Englewood Cliffs 1990, s. 504. Tytuł: *Praise of Wisdom*, odnosi do całego rozdziału (Syr 24, 1–33).

¹² Por. M. Gilbert, *L'éloge de la Sagesse...*, s. 330.

¹³ Zgodnie z metodą analizy struktury literackiej tekstu, prowadzonej przez A. Vanhoye, można mówić o „zapowiedzi tematu” (*anonce du sujet*) w wersetach 24, 1–2, w odniesieniu do Syr 24, 3–22.

¹⁴ Por. A. Vanhoye, *Comment Dieu est-il juste? Clefs pour interpréter l'épître aux Romains*, Paris 1991, s. 39.

li ostatniej, części wskazanej przez nas *partitio* (24, 2b). Kolejna część, obejmująca wersety 24, 8–11, zdaje się realizować drugą część *partitio* (24, 2a), gdyż ukazuje możliwość „otwarcia ust” przez Mądrość „w zwołaniu Najwyższego”, w narodzie wybranym, w Jerozolimie, na Syjonie¹⁵ Pierwszą część *partitio* (24, 1b) będzie natomiast realizować partia, która stanowiła przykład podany przez R. Meyneta i jest przedmiotem naszego zainteresowania (24, 12–17). Trzy wspomniane kolony (24, 1b. 2a. 2b), stanowiące *partitio*, tworzą także symetrię koncentryczną typu *a b a'*, jako że jej elementy skrajne (24, 1b. 2b) odpowiadają sobie poprzez wystąpienie identycznej formy gramatycznej *καυχῆσεται* („będzie się chlubić”) oraz komplementarnych określeń środowiska chlubienia się mądrości („pośrodku ludu swego” oraz „wobec potęgi Jego”). Nucleum zaś (24, 2a) pozostaje w opozycji do elementów skrajnych głównie poprzez frazę „usta swe otworzy” (*στόμα αὐτῆς ἀνοίξει ζαμιαστ καυχῆσεται*)¹⁶

Pierwsza partia po owej zapowiedzi pochwały (24, 3–11) będzie wskazywać z jednej strony pochodzenie mądrości, co wyraża m.in. sformułowanie: *ἀπὸ στόματος ὑψίστου* (24, 3a), z drugiej zaś – jej przeznaczenie oraz przez Boga wybrane miejsce dostępu do niej ze strony ludzi¹⁷ Zgodnie z zamiarem Najwyższego „w Jeruzalem” jest „jej władza” (24, 11b). Równocześnie wersety 24, 3–11, stanowiące spójną partię tekstu, ukazują drogę Mądrości „od ust Najwyższego” (*ἀπὸ στόματος ὑψίστου ἐξῆλθον*) do Jerozolimy, miasta umiłowanego (*ἐν πόλει ἡγᾶ πημένῃ*), gdzie znalazła odpoczynek (24, 11). „Osadzenie” Mądrości w niebie i na ziemi wskazuje na jej potęgę, zaś jej potencjalną powszechność podkreśla werse 24, 6b: „w każdym ludzie i narodzie zdobyłam panowanie” Na tle tej możliwości „panowania wszędzie” zostaje tym mocniej podkreślony motyw wybrania przez samego Boga miejsca wyjątkowej obecności Mądrości, którym ma być jej lud (*ἐν μέσῳ λαοῦ αὐτῆς*) i Jerozolima (24, 8–12).

Uzasadnienie drogi Mądrości od Najwyższego do Jerozolimy (24, 3–12) stanowi sposób jej legitymizacji w narodzie wybranym oraz uzasadnienie jej autorytetu. Wskazuje na to nie tylko jej pochodzenie (z ust Najwyższego), ale także wybranie przez Niego dla Mądrości miejsca

¹⁵ Można mówić o personifikacji lub o hipostazie w odniesieniu do tak przedstawionej Mądrości; por. W. B ü h l m a n n, K. S c h e r e r, *Sprachliche Stilfiguren der Bibel...*, s. 76.

¹⁶ A. A. di Lella dostrzega w wersecie 24, 1 chiazmy typu *a b // b a'*; por. P. W. S c h e r e n, A. A. di Lella, *The Wisdom of Ben Sira*, (Anchor Bible 39), New York 1987, s. 71. 331.

¹⁷ A. A. di Lella wskazuje *inclusio*, widoczną przez występowanie zaimka *ἐγώ* w wersach 24, 3a. 4a oraz 24, 16a. 17a, stanowiących dwa *bicola* na początku i na końcu mowy Mądrości, obejmującej 22 linijki tekstu; por. P. W. S c h e r e n, A. A. di Lella, *The Wisdom of Ben Sira...*, s. 73.

w Jerozolimie (ze wszystkich ludów i narodów) oraz osadzenie Jej na Syjonie (24, 10) na sposób świętej służby (λειτουργίᾳ). To dlatego ona ma władzę (ἐξουσία) w Świętym Mieście (24, 11). Werset 24, 12 stanowi przejście od partii uzasadniającej autorytet Mądrości (24, 3–12) do kolejnej (24, 13–17), w której zostaje porównana (aż 12 razy ὥς) do żywego, rosnącego i pożytecznego dla ludzi krzewu lub drzewa. Po ukazaniu wartości i wspaniałości Mądrości, w kolejnych wersety (24, 19–22)¹⁸, znalazła się bezpośrednia zachęta do jej przyjęcia¹⁹. W pozostałych wersety tego rozdziału (24, 23–34) już nie „Mądrość wychwala sama siebie” (por. 24, 1a)²⁰, lecz jej pochwałę wypowiada autor księgi. Określa on przy tym jej relację do Prawa oraz wskazuje na możliwość jej przyjęcia i dalszego przekazu innym.

Z racji więc gramatycznych („ja” Mądrości) należałoby mówić o jedności literackiej obejmującej wersety 24, 1–22. Z racji zaś charakteru literackiego tekstu oraz podejmowanej tematyki trzeba wyróżnić zapowiedź tematu (wersety 1–2) oraz trzy części tekstu (3–11 + 12–17 + 19–22). Przedmiotem naszej analizy jest druga z nich.

Segmentacja Syr 24, 12–17

Już wymienione przez R. Meyneta pola semantyczne wskazują, że tekst wydzielony przez niego, a podejmowany przez nas w badaniu (Syr 24, 12–17), składa się z trzech segmentów, które tworzą wersety: 12–14 + 15 + 16–17. O takiej segmentacji decydują kryteria literackie, w tym i analiza retoryczna rozumiana jako badanie różnego rodzaju symetrii właściwych dla semickich sposobów kompozycji tekstu. W ten sposób paralelizm oparty na polach semantycznych okazuje się przydatny dla delimitacji oraz segmentacji tekstu²¹

¹⁸ Werset 24, 18 jest dodatkiem Wulgaty, o czym dalej.

¹⁹ Zauważa się, że ulubionym wśród mędrców Izraela był poemat obejmujący 22 lub 23 linie, choć w samej Mądrości Syracha poszczególne jednostki mają najczęściej objętość od 10 do 22 lub 23 linii; por. T. B r z e g o w y, *Pisma mądrościowe Starego Testamentu*, Tarnów 2003, s. 257.

²⁰ Dlatego jedni autorzy mówią o hymnie mądrościowym (W. Baumgartner), inni o aretologii, czyli mowie pochwalnej, której tematem są cnoty bóstwa (J. Marböck); por. S. P o t o c k i, *Rady mądrości. Przewodnik po mądrościowej literaturze Starego Testamentu*, (Jak rozumieć Pismo Święte 5), Lublin 1993, 228, przyp. 23. Wskazuje się liczne teksty aretologiczne odnoszące się do bogini Izis w literaturze hellenistycznej, które stanowią wyraźne paralele do Syr 24; por. M. H e n g e l, *Judaismus und Hellenismus. Studien zu ihrer Begegnung unter besonderer Berücksichtigung Palästinas bis zur Mitte des 2. Jh.s vor Chr.*, (WUNT 10), Tübingen 1988, s. 285 (przypis 324); dzieło to zawiera bogatą literaturę.

²¹ Por. R. M e y n e t, *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej...*, s. 195–204.

Podział tekstu na segmenty ze względu na paralelizm potwierdza zastosowanie innych kryteriów, w tym badanie terminów charakterystycznych dla poszczególnych segmentów. Tak w segmencie pierwszym (wersety 12–14) pojawia się trzykrotnie czasownik ἀνυψώω (wznoszę się) w znaczeniu ‘wyrastam’ (w. 13. 14. 15) i razρίζομαι, przyjmujący w tym miejscu znaczenie ‘zakorzeniam się’ (na trwałe), ‘puszczam korzenie’ (24, 12). Spójny obraz dla całego tego segmentu współtworzą terminy określające drzewa i rośliny (cedr, cyprys, palma, róża, oliwka, platan) oraz geograficzne nazwy własne (Liban, Hermon, Engaddi, Jerycho) i jedna pospolita – równina (πεδίου). Ten segment obejmuje także werset 24, 12, ponieważ do zawartej w nim treści odnoszą się wszystkie następujące po nim porównania, zaczynające się od przysłówka ὥς (jak). To Mądrość bowiem wpierv się „zakorzeniła” (24, 12), a następnie „wrosła” na podobieństwa drzew i krzewów, by wydać właściwe sobie owoce, jak to ukazują kolejne wersety (13–17). Natomiast we wcześniejszych wersetach (24, 3–11) brak zupełnie odwołania się do metafory roślin, krzewów i drzew oraz ich wzrostu i owocowania.

Także granice drugiego segmentu (tylko werset 24, 15) potwierdza nagromadzenie terminów przynależących do tego samego pola semantycznego, a stanowiących nazwy substancji wydzielających zapachy: cynamon, aspalat, mirra, galbanum, onyks, żywica i kadzidło. Do tego jedynie w tym wersecie zostały użyte kolejne trzy terminy charakterystyczne²², którymi są bliskoznaczne: ἄρωμα (wonność), ὀσμή (woń) oraz εὐωδία (miły zapach). Do tego trzeba dołączyć pospolite czasowniki δίδωμι (daję) oraz διαδίδωμι (rozdaję), które w tym kontekście należałoby oddawać zwrotem: „wydzielałam (zapach)”

Wreszcie, trzeci segment, obejmujący wersety 24, 16–17, wyróżnia się także od pozostałych partii tekstu przez nagromadzenie terminów przynależących do tego samego pola semantycznego. Roland Meynet wskazał w tym segmencie jedynie określenia roślin (terebrint, winorośl), ale istnieje jeszcze jedno, ważniejsze pole, które tworzą terminy odnoszące się do przejawów żywotności i użyteczności owych roślin. Są to: trzykrotnie występujący w tych dwóch wersetach (24, 16–17) κλάδος (gałąź) oraz po jednym razie ἄνθος (kwiat) oraz καρπός (owoc). O ile w segmencie pierwszym (wersety 12–14) dominował czasownik wskazujący na wzrost rośliny, o tyle w ostatnim występują terminy określające jej żywotność i owocowanie. Są to ἐκτείνω (rozkładam, wyciągam) oraz βλαστάνω (wydaje

²² Znaczenie terminów charakterystycznych (*termes caractéristiques*) dla określenia tematu partii tekstu podkreśla A. Vanhoye w swojej metodzie analizy struktury literackiej tekstu.

plon, rodzę). Pierwszy czasownik odnosi się do drzewa rozwijającego gałęzie, na których dopiero pojawić się mogą liście, kwiaty i owoce, drugi zaś wskazuje na szeroko pojęte owocowanie (kwiaty i owoce).

W tym miejscu należałoby wspomnieć o tym, że po wersecie 24, 17 Wulgata umieszcza jeszcze jeden (24, 18), którego nie ma w greckiej formie tekstu lepiej poświadczonej²³ Werset ten brzmi: „Ego mater pulchrae dilectionis et timoris et agnitionis et sanctae spei. In me gratia omnis vitae et veritatis in me omnis spes vitae et virtuti”, natomiast Biblia Tysiąclecia w przypisie podaje jego tłumaczenie: „Jam matka pięknej miłości i bogobojności, i poznania, i nadziei świętej. We mnie wszelka łaska drogi i prawdy, we mnie wszystka nadzieja żywota i cnoty” Werset ten miałby się znajdować po segmencie 24, 16–17, a przed kolejną partią (24, 19–22). Aby ocenić hipotetyczny werset 24, 18 jako wariant tekstu, konieczne jest przywołanie następującej po nim części (24, 19–22):

¹⁹ προσέλθετε πρός με οἱ ἐπιθυμοῦντές μου
καὶ ἀπὸ τῶν γεννημάτων μου ἐμπλήσθητε

Przyjdźcie do mnie, pragnący mnie
i z owoców moich nasyćcie się!

²⁰ τὸ γὰρ μνημόσυνόν μου ὑπὲρ τὸ μέλι γλυκὺ
καὶ ἡ κληρονομία μου ὑπὲρ μέλιτος κηρίου

Bowiem pamięć o mnie nad miód słodki,
i posiadanie mnie – nad miodu plaster.

²¹ οἱ ἐσθίουντές με ἔτι πεινάσουσιν
καὶ οἱ πίνοντές με ἔτι διψήσουσιν

Spożywający mnie wciąż będą głodni,
i pijący mnie wciąż będą pragnąć.

²² ὁ ὑπακούων μου οὐκ αἰσχυνθήσεται
καὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἐν ἐμοὶ οὐχ ἁμαρτήσουσιν

Posłuszni mi nie będą zawstydzeni,
i działający przeze mnie, nie będą błędzić.

W przytoczonej części tekstu (24, 19–22) łatwo dostrzec wyraźną strukturę organizującą ten tekst, w tym także pola semantyczne oraz paralelizm na nich oparty: spożywanie pokarmu, picie, poczucie głodu i pragnienia, nasycenia itd. Na uwagę zasługują także licznie występujące relacje pomiędzy różnymi elementami lingwistycznymi²⁴, jak choćby w wersach 24, 21–22. W tych ostatnich można zauważyć relację identyczności, którą tworzą dokładnie odpowiadające sobie elementy obu członów wersetu 21: a b c d e / a' b' c' d' e' Podobnie jest także w przypadku wersetu 22. Natomiast wersety 21 i 22 pozostają w relacji opozycji. Albowiem w wersecie 21 skutkiem korzystania z Mądrości („spożywają-

²³ Jest ona oznaczona jako G I, a oparta jest m.in. na uncjalnych kodeksach A B C S; por. J. Ziegler, *Sapientia Iesu Filii Sirach*, (Septuaginta 12, 2), Göttingen 1965; F. Vattioni, *Ecclesiastico. Testo ebraico con apparato critico e versioni greca, latina e siriaca*, Napoli 1968.

²⁴ Na temat terminologii: R. Merynet, *L'analisi retorica...*, s. 143–157.

cy”; „pijący”) jest chroniczny brak nasycenia nią („wciąż będą głodni”; „wciąż będą pragnąć”). Natomiast w wersecie 22 korzystanie z Mądrości („posłuszni mi”; „działający przeze mnie”) chroni przed negatywnymi skutkami („nie będą zawstydzeni”; „nie będą błędzić”). W kontekście obu sąsiadujących części (24, 16–17 oraz 24, 19–22), w których występuje wiele semickich elementów kompozycji tekstu, przywołany przez nas powyżej werset 24, 18 jako wariant tekstu jawi się wyraźnie jako „ciało obce” Tym samym analiza struktury literackiej okazuje się przydatna w rozwiązaniu problemów w zakresie krytyki tekstualnej²⁵

Struktura Syr 24, 12–17 i możliwe modele

Po określeniu granic tekstu (Syr 24, 12–17) oraz jego segmentacji (12–14 + 15 + 16–17) przechodzimy do badania jego struktury literackiej. Zestawmy w pierw tekst grecki²⁶ i jego dosłowne tłumaczenie, wyróżniając poprzez te same znaki graficzne terminy, które przynależą do jednego pola semantycznego²⁷ Zachowujemy także podział na segmenty, które wcześniej już uzasadniliśmy:

Syr 24, 12–17 (LXX)

καὶ ἐρρίζωσα ἐν λαῶ δεδοξασμένῳ
ἐν μερίδι κυρίου κληρονομίας αὐτοῦ

Syr 24, 12–17 (tłumaczenie dosłowne)

I zakorzeniłam się w ludzie wychwalanym,
w części Pana, dziedzictwa Jego.

²⁵ Jest to jeden z wymienianych przez R. Meyneta owoców stosowania analizy retorycznej rozumianej jako badanie semickich sposobów kompozycji tekstu; por. R. M e y n e t, *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej...*, s. 189. Przykład odtworzenia brakującego dystychu w oparciu o tłumaczenia starożytne oraz zasady hebrajskiej retoryki biblijnej w: R. M e y n e t, *Le Psaume 145*, [w:] *Annales du Département des lettres arabes* (Institut de lettres orientales), FS Maurice Fyret, 6B (1991–1992), 213–225.

²⁶ W niniejszym opracowaniu zajmujemy się wyłącznie tekstem greckim, pomijając wiele zagadnień związanych z poszukiwaniem ekwiwalentów hebrajskich. Na temat próby rekonstrukcji hebrajskiej wersetów Syr 24, 1–33, z uwzględnieniem podziału na strofy: P. W. S c h e r e n, *Structures in Poems on Wisdom: Proverbs 8 and Sirach 24*, „Catholic Biblical Quarterly” 41:1979, s. 374–379.

²⁷ W tłumaczeniu polskim zostały uwydatnione następujące pola semantyczne: terminy podkreślone to czasowniki wyrażające sadzenie i wzrost drzewa lub krzewu; określenia podkreślone linią przerywaną wskazują na miejsca przebywania Mądrości; spacjowane leksemy to nazwy drzew lub krzewów; wyrazy zapisane MAJUSKULĄ to nazwy własne lub pospolite miejsc (góry, miasta, krainy); podkreślone grubą linią przerywaną zostały nazwy substancji wydających zapachy; leksemy podkreślone szeroką linią oraz kropkami opisują rozprzestrzenianie się zapachów; czasowniki podkreślone linią falowaną określają rozrost i owocowanie drzewa lub rośliny; rzeczowniki podkreślone podwójną linią to części roślin (gałąź, kwiat, owoc); terminy zapisane *kursywą* to rzeczowniki użyte dla wartościowania Mądrości.

¹³ ὡς κέδρος ἀνυψώθη ἐν τῷ Λιβάνῳ
καὶ ὡς κυπάρισσος ἐν ὄρεσιν Αερμων

¹⁴ ὡς φοῖνιξ ἀνυψώθη ἐν Αιγγαδοῖς
καὶ ὡς φυτὰ ῥόδου ἐν Ιεριχω
ὡς ἐλαία εὐπρεπῆς ἐν πεδίῳ
καὶ ἀνυψώθη ὡς πλάτανος

¹⁵ ὡς κιννάμωμον καὶ ἀσπάλαθος
ἀρωμάτων δέδωκα ὄσμήν
καὶ ὡς σμύρνα ἐκλεκτὴ διέδωκα εὐωδίαν
ὡς χαλβάνη καὶ ὄνυξ καὶ στακτὴ
καὶ ὡς λιβάνου ἀτμίς ἐν σκηνῇ

¹⁶ ἐγὼ ὡς τερέμινθος ἐξέτεινα κλάδους
μου
καὶ οἱ κλάδοι μου κλάδοι δόξης καὶ
χάριτος

¹⁷ ἐγὼ ὡς ἄμπελος ἐβλάστησα χάριν
καὶ τὰ ἄνθη μου καρπὸς δόξης καὶ
πλοῦτου

¹³ jak c e d r wyrosłam w LIBANIE
i jak c y p r y s w górach HERMONU.

¹⁴ Jak p a l m a wyrosłam w ENGADDI,
i jak krzewy r ó ż y w JERYCHU,
jak oliwka wspaniała na równinie,
i wyrosłam jak p l a t a n.

¹⁵ jak c y n a m o n i a s p a l a t wonności dałam
wonń.
i jak m i r r a wyborna wydałam zapach
miły,
jak g a l b a n u m i o n y k s, i żywica,
i jak k a d z i d ł a dym w przybytku.

¹⁶ Ja jak t e r e b i n t rozłożyłam gałęzie
moje
a gałęzie moje – gałęzmi chwały i wdzię-
ku.

¹⁷ Ja jak w i n o r o ś l zrodziłam wdzięk
a kwiaty moje – owoc chwały i bogactwa.

Zacznijmy od zwrócenia uwagi na treść wersetu 24, 12. Nawiązuje on do zapowiedzi tematu w wersecie 24, 1–2, w szczególności do sformułowania: „pośrodku ludu swego będzie się chlubić” (24, 1b). Werset 24, 12 zawiera bowiem kilka określeń miejsca, w którym na sposób trwały przebywać będzie Mądrość. Na tę trwałość, a zarazem żywotność, wskazuje czasownik ῥιζόω oznaczający „zasadzenie”, i to poprzez zapuszczenie korzenia²⁸ Zapowiadane w wersecie 24, 1b chlubienie się Mądrości „pośrodku ludu swego” jest realizowane w wersecie 24, 12 przez nagromadzenie aż trzech brzemieniowych w treści terminów, których celem jest podkreślenie wyjątkowości tego ludu, pośrodku którego Mądrość będzie się chlubić. Lud ten zasługuje na „wychwalanie” i jest „działem” oraz „dziedzictwem” Pana.

W wersetach 24, 13–14 powtarza się trzykrotnie niemal idealnie struktura syntaktyczna według następującego modelu dystychu:

- (a) jak (n a z w a r o ś l i n y) wyrosłam (OKREŚLENIE MIEJSCA),
(b) i jak (n a z w a r o ś l i n y) (OKREŚLENIE MIEJSCA).

²⁸ Czasownik ῥιζόω w wersecie 24, 12 ma ten sam rdzeń co rzeczownik ῥίζα (korzeń). Nie został użyty inny termin jak np. φυτεύω (sadzę), występujący 61 razy w Biblii greckiej, w tym w Syr dwukrotnie, czy καταφυτεύω (zasadzam), odnotowany 24 razy w Biblii greckiej, w tym raz w Syr, czy σπειρώ (sieję), zastosowany w Biblii greckiej 114 razy, w tym dwukrotnie w Księdze Syracha.

W każdym dystychu występuje inna „kraina” i to jej zostały przyporządkowane odpowiednie rośliny. Wpierw jest to Liban i Hermon, następnie Engaddi i Jerycho, wreszcie, nieokreślona co do lokalizacji, równina. Jednakże przedstawiona przez nas powyżej struktura syntaktyczna nie została zrealizowana w styku 24, 14d, w którym, na początku należałoby spodziewać się syntagmy καί ὄς, jak to ma miejsce we wcześniejszych, parzystych stykach 24, 13b. 14b. W styku 24, 14d spójnik καί, oraz przysłówki ὄς zostają rozdzielone przez czasownik ἀνυψώθη (wyrosła). Do tego w tymże styku (24, 14d) brak określenia miejsca występowania wymienionego drzewa, którym jest platan²⁹

Gdy idzie o uporządkowanie, tam autor najprawdopodobniej wymienia wpierw Liban i Hermon z tego powodu, że stanowią one najwyższe góry w tym regionie, a równocześnie północną granicę biblijnej ziemi Izraela³⁰ Wyliczone w następnej kolejności dwa miasta, Engaddi i Jerycho, z jednej strony reprezentują największe obniżenie ziemi zamieszkałej przez Izraelitów, z drugiej zaś wskazują jej granicę południową³¹ Równocześnie Jerycho, miasto dane pokoleniu Beniamina (Joz 18, 21), może także funkcjonować jako wschodnia granica Izraela lub „brama Ziemi Obiecanej” Wszak naprzeciw Jerycha, po drugiej stronie Jordanu Bóg polecił Mojżeszowi oglądać ziemię Kanaan (Pwt 34, 1), a później naprzeciw Jerycha Izraelici przekraczali Jordan (Joz 3, 16), na równinie zaś (ἐν τῷ πεδίῳ) Jerycha spożywali pierwszą paschę po wejściu do Ziemi Obiecanej (Joz 5, 10). Jednakże równina to „stan pośredni”, wypełniający i uzupełniająca owe „skrajności geograficzne” – od najwyższych szczytów po największą depresję, co wskazuje w analizowanym przez nas tek-

²⁹ Niektóre tłumaczenia – idąc za jedną z możliwych lekcji (G II) – poprawiają tę „nieregularność” i umiejscawiają platan „nad wodą”; por. P. W. Scheren, A. A. di Lella, *The Wisdom of Ben Sira...*, s. 330. W tym komentarzu werset 24, 14d brzmi: „like a plane tree I am lofty beside the water” Podobnie jest w tłumaczeniu na język niemiecki: „wie eine Platane am Wasser wuchs ich empor” (*Einheitsübersetzung*, 1980). Istnieją próby poprawienia syntagmy styku 24, 14d według wcześniejszych wersetów: „et quasi platanus exaltata sum iuxta aquam in plateis” (*Vulgata*); „and like a plane tree beside water I grew tall” (*New Revised Standard Version*, 1989).

³⁰ Hermon (zwany też: Sirion) jako północna granica posiadłości Izraela występuje w tekstach: Pwt 3, 8–9; 4, 48; Joz 11, 17; 12, 1; 13, 5; 1Krn 5, 23.

³¹ Innym biblijnym określeniem granic Izraela jest sformułowanie „od Dan do Beer Szeby” (Sdz 20, 1; 1 Sm 3, 20; 2 Sm 3, 10; 17, 11; 24, 2. 15; 1 Krl 5, 5; 2 Krn 30, 5). Jednakże od czasów, gdy Jeroboam I umieścił w Dan posąg złotego cielca (1 Krl 12, 26–30), by mieszkańcy Królestwa Północnego mieli także sanktuarium, miasto to utraciło swoje dobre imię i stało się synonimem heretyckiego kultu (por. Am 8, 14; 2Krl 10, 29), zwrot zaś „od Dan do Beer Szeby” przestał być używany. Ponieważ naganny kult w Dan był praktykowany jeszcze w czasach hellenistycznych (i rzymskich), dla autora Księgi Syracha lepszym określeniem północnej granicy Izraela były góry Libanu; por. K. Baltzer, *Dan*, [w:] *Biblich-historisches Handwörterbuch*, hrsg. von B. Reicke, L. Rost, Göttingen 1994, s. 317.

ście na powszechność występowania Mądrości w narodzie wybranym³² Do tego, w Palestynie – górzystej i posiadającej największą depresję – równina jest kojarzona z urodzajnością, handlem, podróżami i miejscami bitew³³ Zastanawiać musi, że jedynie platan, ostatnia z roślin w tych trzech dystychach (24, 13–14), nie został skojarzony z konkretną nazwą geograficzną, ani z żadnym określeniem przestrzeni.

Werset 24, 15 nie ma już tak konsekwentnej struktury syntaktycznej jak wcześniejszy segment obejmujący wersety 24, 13–14. Jednak i w tym pojedynczym wersecie, obejmującym cztery stychy (24, 15 a b c d), w dwóch początkowych można dostrzec następującą strukturę:

(a) jak (*nazwa substancji*) (określenie zapachu) (czasownik określający dawanie)

(b) i jak (*nazwa substancji*) (określenie zapachu) (czasownik określający dawanie)

W kolejnych dwóch stychach (24, 15 c d) występują jedynie nazwy substancji, zaś na końcu ostatniego – miejsce ich użycia (przybytek).

Jeszcze trudniej o strukturę w trzecim segmencie (24, 16–17), w którym występują nazwy drzew oraz ich części (gałęzie, kwiaty, owoce) oraz określenia wartościujące „owoce” Mądrości (chwała, wdzięk, bogactwo). Tak sformułowane ostatnie stychy segmentu 24, 16–17 stanowią przygotowanie do tego wezwania, jakie wypowiada Mądrość w następnej partii tej „pochwały samej siebie” (24, 19–22; por. 24, 1–2).

Analiza segmentu Syr 24, 12–14

W niniejszym artykule ograniczamy naszą analizę do segmentu Syr 24, 12–14 najpierw z tej racji, że badanie całej jednostki Syr 24, 12–17 wymagałoby opracowania o wiele bardziej obszernego, a drugim powodem jest fakt, iż paralelizm oparty na polu semantycznym w formie najbardziej wyraźnej występuje w segmencie 24, 12–14. Badany przez nas segment w odcinku tekstu 24, 13–14 został uporządkowany według kłucza przestrzennego, bo kolejnym określeniom miejsc zostały przyporządkowane drzewa i krzewy, stanowiące następny element, do którego jest porównywana Mądrość. Kolejne nazwy miejsc z odpowiadającymi im ro-

³² Podobnie: R. S m e n d, *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt*, Berlin 1906, s. 218; J. M a r b ö c k, *Weisheit im Wandel. Untersuchungen zur Weisheitstheologie bei Ben Sira*, (Coll. Bonner Biblische Beiträge, 37), Bonn 1971, s. 74; por. M. G i l b e r t, *L'éloge de la Sagesse...*, s. 332.

³³ Por. N. L. L a p p, *Równiny*, [w:] *Encyklopedia biblijna*, red. P. J. A c h t e m e i e r, Warszawa 1998, s. 1056–1057.

ślinami łączy czasownik ἀνυψώω, którego podstawowym znaczeniem jest: ‘wznoszę się’

Pierwszym określeniem miejsca w analizowanym przez nas odcinku (24, 12–14) jest Liban, następnym – Hermon. Liban jest przywoływany w Biblii najczęściej ze względu na ośnieżone szczyty³⁴ oraz wspaniałe lasy cedrowe³⁵. W paralelizmie synonimicznym wersetu 24, 13 zwraca uwagę fakt, że liczba mnoga rzeczownika ὄρος (góra) występuje nie przed nazwą pasma gór (Liban), ale przed określeniem jego najwyższego szczytu, Hermonu (ἐν ὄρεσιν Αερμων). Użycie liczby mnogiej w określeniu „góry Hermonu” może wynikać z faktu, że najwyższa góra tego pasma ma faktycznie trzy szczyty, wyraźnie górujące nad pozostałymi³⁶. Jednak równie dobrze może stanowić zapis już utrwalonego zwyczaju językowego³⁷. Tak jak w sposób naturalny łączą się Liban i Hermon z tej racji, że pierwsze określenie odnosi się do pasma górskiego, drugie zaś do najwyższego jego szczytu (2814 m n.p.m.), tak też w analizowanym przez nas segmencie zestawione zostały cedr i cyprys, gdyż często rosną one obok siebie.

Zarówno cedr, jak i występujący w miejscu paralelnym cyprys (Syr 24, 13b), funkcjonują w świadomości pilnego czytelnika Biblii, a zapewne także zamierzonego adresata Księgi Syracha, jako drzewa wysokie, wytrzymałe, majestatyczne i wzbudzające podziw. W różnych księgach biblijnych podkreśla się przysłowiową wielkość cedru (por. Ps 37, 35; 92, 13; Pnp 5, 15; Syr 50, 12; Am 2, 9) oraz wysokość i piękno cyprysu (Syr 50, 10; Iz 37, 24; 60, 13)³⁸. Mądrość, która „wychwala sama siebie” (Syr 24, 1a), na pierwszym miejscu porównuje się do cedru, który gdzie indziej jest symbolem tego, co najszlachetniejsze (Za 11, 2) i drzewem, które wybija się ponad cały świat roślin (Iz 2, 13; por. 1Krl 5, 13)³⁹. Drewno cedrowe i cyprysowe służyło jako budulec przy budowie świątyni w Jerozolimie (1 Krl 6, 9. 15), co jest ważne w kontekście pochwały Mądrości i tych odniesień do przybytku, które występują w kolejnym segmencie (Syr 24, 15). Do tego trzeba dodać, że dla ilustracji mądrości

³⁴ Hebrajska nazwa własna Liban (לְבָנוֹן) wywodzi się z hebrajskiego לָבַן (biały).

³⁵ Por. 1 Krl 4, 33; 2 Krl 14, 9; Ps 92, 13; 104, 16.

³⁶ Por. *La sainte Bible. Texte Latin et traduction française d'après les textes originaux avec un commentaire exégétique et théologique*, ed. L. P i r o t, A. C l a m e r, t. 6: *Proverbes – Ecclésiaste – Cantique des Cantiques – Sagesse – Ecclésiastique*, Paris 1946, s. 687.

³⁷ W Ps 42, 7 zarówno zwrot hebrajski (וְחֶרְמוֹנִים), jak i grecki, stanowiący kalkę językową (καὶ Ἐρμωνιμ), przez formę gramatyczną wskazują na liczbę mnogą (dosł. „Ziemi Hermonów”).

³⁸ W Syr 50, 10 w porównaniu występuje „cyprys wznoszący się do chmur” (κυπρίσσοσ ὑψουμένη ἐν νεφέλαις); por. *La sainte Bible...*, s. 687.

³⁹ Por. L. F o n c k, „*Quasi cedrus exaltata sum in Libano... (Eccli. 24, 17)*”, „*Verbum Domini*” 1:1921, s. 226–231.

Salomona autor natchniony stwierdza, iż „rozprawiał [on] o drzewach: od cedrów na Libanie aż do hizopu rosnącego na murze” (1 Krl 5, 13).

W dwóch dystychach tworzących werset Syr 24, 14 pojawia się element zaskoczenia. Najpierw bowiem, wbrew biblijnemu określeniu Jerycha jako „Miasta palm” (מִיָּרֵיִךְ עֵרֶר פֹּלִיִּס פֹּיִנִיקָאֵן)⁴⁰, autor umieszcza w nim „krzewy róż” (Syr 24, 14ab). Moment zaskoczenia pojawia się także w związku z zestawieniem nazw geograficznych Jerycho i Engaddi. Gdy bowiem pierwsza z nich w Septuagincie pojawia się 63 razy, to Aiggadoij stanowi *hapax legomenon* całej Biblii greckiej. W następnym dystychu (24, 14cd) „na równinie” (ἐν πεδίῳ) zostaje umieszczony nie – jak należałoby się spodziewać – platan, ale oliwka, która przecież często porasta także zbocza. Można w tym zabiegu dostrzegać jedną z cech poezji, jaką jest nieprzewidywalność wypowiedzi⁴¹. Konsekwentne – bo w trzech kolejnych dystychach (24, 13 a b. 14 a b c d) – zaskakiwanie czytelnika sprawia, że jest on zmuszony do weryfikacji utartych odniesień i posiadanej wiedzy odnośnie do ziemi Izraela. Przyczynia się to nie tylko do piękna i poetyckości tego fragmentu, ale także wzmacnia skuteczność perswazji.

Nazwa własna palmy (φοῖνιξ) pojawia się w Biblii greckiej 45 razy, w tym trzykrotnie dla wyrażenia porównania, przede wszystkim pod względem wyniosłości i wspaniałości (Syr 50, 12; Pnp 7, 8)⁴², ale także piękna przy kwitnieniu (Ps 92, 13). Choć cała Palestyna była w czasach grecko-rzymskich określana jako *Phoenitia*, a więc „kraj palm” (botaniczna nazwa palmy: *Phoenix dactylifera*), to jednak najwspanialsze okazy rosły wzdłuż Jordanu, w tym i w okolicach Jerycha (Pwt 34, 3), oraz Engaddi (por. *Ant.* XIV 4, 1; Plinius, *Historia naturalis* V 15, 17)⁴³. O rozpowszechnieniu tego wysokiego na 10–30 metrów drzewa świadczy fakt, że co najmniej kilka miejscowości miało w swej nazwie hebrajskie określenie tego drzewa, w tym i Engaddi, nazywane Chaseson-Tamar (חֶסֶן תְּמָרָה oraz Ασασανθαμαρ)⁴⁴. Miasto to od VIII wieku przed Chr. było starannie pielęgnowanym ogrodem królewskim, który dostarczał nie tylko winogron i daktyli, ale także surowców do wyrobu różnych pachnidel⁴⁵.

⁴⁰ Por. Pwt 34, 3; Sdz 1, 16; 3, 13; 2 Km 28, 15.

⁴¹ Por. J. Sławiński, *Wokół teorii języka poetyckiego*, [w:] *Problemy teorii literatury*, t. 1, Wrocław 1987, s. 74–75. Na temat nieprzewidywalności w poezji biblijnej: M. Kantor, *Struktury dośrodkowe i odśrodkowe w poezji biblijnej (Ps 120–134)*, Kraków 1998, s. 30.

⁴² Tak „podobna do palmy” (ὡμοιωθή τῷ φοίνικι) jest postać oblubienicy (Pnp 7, 8–9).

⁴³ Por. *Palm*, [w:] *Easton's Bible Dictionary*, ed. M. G. Easton, ASCII edition, 1988 Ellis Enterprises, Inc. Public Domain, ad locum.

⁴⁴ Por. 2 Km 20, 21; por. Rdz 14, 7.

⁴⁵ Por. O. Keel, *Pieśń nad pieśniami. Biblijna pieśń o miłości*, tł. B. Mrozwicz, Poznań 1997, s. 84.

Inną przesłanką odnośnie do powszechności palm w Izraelu jest fakt, że wspaniałe liście tego właśnie drzewa używane były podczas uroczystości religijnych⁴⁶ Z tej racji, iż palma była symbolem urodzaju i życia, często była motywem dekoracyjnym, w tym i w świątyni w Jerozolimie⁴⁷ Ponieważ zdaniem M. Zohary'ego⁴⁸ od czasów biblijnych warunki klimatyczne oraz roślinność na terenie Palestyny zasadniczo nie zmieniły się, więc i dzisiaj, jak i wówczas, palma należy do drzew wyróżniających się w krajobrazie⁴⁹ Nawet na dnie Morza Martwego natrafiono na skamieniałe pnie palm⁵⁰

W odróżnieniu od często występującej w Piśmie Świętym palmy, roślina określona terminem *ρόδον* (róża) w całej Biblii greckiej występuje tylko pięć razy, w tym trzykrotnie dla wyrażenia porównania, wyłącznie w Księdze Mądrości Syracha (24, 14; 39, 13; 50, 8)⁵¹ Poza analizowanym przez nas miejscem (Syr 24, 14) owa „róża” służy do ukazania możliwości pożądanego rozwoju dzieci ludzi sprawiedliwych (Syr 39, 13) oraz wspaniałości wyglądu wychwalanego arcykapłana Szymona (Syr 50, 5–8). Roślina określona terminem *ρόδον* w Syr 24, 14 oraz 39, 13 to najprawdopodobniej krzew oleandra (*Nerium oleander*), o wspaniałych kwiatach, białych lub różowo-czerwonych⁵², zwracający na siebie uwagę także z racji miejsca swego występowania, jakimi są brzegi rzek, strumieni oraz wadi⁵³ Niezależnie nawet od identyfikacji rośliny określonej w Biblii greckiej terminem *ρόδον*, musiała ona być wspaniała, zapewne

⁴⁶ Por. J. Feliks, *Dattelpalme*, [w:] *Biblich-historisches Handwörterbuch...*, s. 323–324.

⁴⁷ Por. *Palma*, [w:] *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*, red. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman III, Warszawa 1998, s. 671.

⁴⁸ Jest on autorem kluczowego opracowania na temat roślinności biblijnej: *Plants of the Bible*, New York 1982.

⁴⁹ Por. Z. Włodarczyk, *Rola terminów botanicznych w rozumieniu i poprawnej interpretacji tekstów biblijnych* (dotąd nieopublikowane wystąpienie na konferencji naukowej: *Pol-szczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, Gródek nad Dunajcem, 25–27 września 2006). Nie ma racji J. Pick, który twierdzi, powtarzając za innymi autorami, że w czasach biblijnych roślinność na terenie Palestyny była o wiele bogatsza; por. J. Pick, *W świetle Biblii. Flora. Niemi świadkowie chwały Boga. Leksykon roślin w Biblii*, Pelplin 1998, s. 9.

⁵⁰ Por. Z. Włodarczyk, *Drzewa i krzewy na kartach Nowego Testamentu*, [w:] *Z badań nad Biblią. Prace katedry Teologii i Informatyki Biblijnej Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie*, t. 3, Kraków 2001, s. 52.

⁵¹ Poza tym w Est 1, 6; Mdr 2, 8.

⁵² Nie jest to natomiast, wbrew swej nazwie, Róża Jerychońska, zwana także Zmartwychwstanką, która występuje w dwóch odmianach: *Anastatica hierochundica* oraz *Asteriscus (Odontospermum) pygmeus*; por. B. Szczepanowicz, *Atlas roślin biblijnych. Pochodzenie, miejsce w Biblii i symbolika*, Kraków 2004, s. 214, 220.

⁵³ Por. P. L. Crawford, *Róża*, [w:] *Encyklopedia biblijna...*, s. 1057.

także w ogrodach Jerycha, skoro w porównaniach biblijnych stanowi zawsze pozytywny punkt odniesienia, podobnie jak i palma⁵⁴

W drugim dystychu wersetu 24, 14 nieoczekiwanie w odniesieniu do drzewa oliwkowego zostaje dołączona przydawka, jedyna w tym pierwszym segmencie (24, 12–14). W ten sposób wśród wymienianych roślin tylko oliwka zostaje określona jako „piękna”, „okazała”, „szlachetna”, bo tak można oddać użyty przymiotnik εὐπρεπής (24, 14c). W innej księdze sapiencjalnej Mądrość „jest piękniejsza (*comparatiuus*: εὐπρεπής) niż słońce i wszelki gwiazdozbiór” (Mdr 7, 29)⁵⁵ W analizowanym przez nas wersecie (24, 14) z niezaprzeczalną pięknnością i wspaniałością Mądrości na podobieństwo oliwki koresponduje jej umiejscowienie: ἐν πεδίῳ (na równinie). Brak określenia, o którą z licznych równin w Izraelu idzie, sprawia, że termin „równina” aktualizuje w tym kontekście cechę semantyczną, którą można określić jako „miejsce żyzne, korzystne dla wegetacji”⁵⁶ W ten sposób Mądrość została upodobniona do wspaniałej oliwki, dającej bogaty plon, dzięki sprzyjającym okolicznościom⁵⁷ Potwierdza to inne porównanie w tej samej księdze (Syr 50, 10), gdzie arcykapłan Szymon jest podobny do oliwki, która powtórnie rodzi owoce (ὡς ἑλαία ἀναθάλλουσα καρπούς). Podziwianą przez ludzi płodność tego drzewa wykorzystuje w jednym ze swoich porównań Ozeasz (Oz 14, 7), gdy przywołuje oliwkę dającą wiele owoców (ὡς ἑλαία κατάκαρπος).

Dla zrozumienia zamiaru autora porównania w Syr 24, 14 konieczne jest także uwzględnienie faktu, że zarówno drzewo oliwne, jak i oliwki oraz oliwa należały do podstawowych odniesień w życiu ludzi świata biblijnego. W obrazowej pochwalie Ziemi Obiecanej, wśród jej najbardziej cennych drzew, owoców i bogactw naturalnych, znalazła się także oliwka, dająca oliwę⁵⁸ W analizowanym przez nas fragmencie pochwały Mądro-

⁵⁴ Por. A. Vaccari, „Quasi plantatio rosae in Iericho” (*Eccli. 24, 18*), „Verbum Domini” 3:1923, s. 289–294.

⁵⁵ Natomiast w Za 10, 3 to „Dom Judy” jest „wspaniały” (εὐπρεπής) jak koń bojowy na polu.

⁵⁶ Równocześnie jednak możliwa jest identyfikacja określenia ἐν πεδίῳ z obszarem określanym nazwą תְּהוֹמֹת (por. Joz 10, 40; 12, 8; BT – Szefela); por. P. W. Scheren, A. A. di Lella, *The Wisdom of Ben Sira...*, s. 334.

⁵⁷ W takich okolicznościach może oliwka osiągać nawet 20 metrów wysokości. Dziś jednak – ze względów gospodarczych – preferuje się utrzymywanie jej wysokości do 5–8 metrów; por. Z. Włodarczyk, *Drzewa i krzewy...*, s. 46.

⁵⁸ Zapowiedź brzmi: „Albowiem Pan, Bóg twój, wprowadzi cię do ziemi pięknej, ziemi obfitującej w potoki, źródła i strumienie, które tryskają w dolinie oraz na górze – do ziemi pszenicy, jęczmienia, winorośli, drzewa figowego i granatowego – do ziemi oliwek, oliwy (γῆ ἑλαιᾶς ἑλαιίου) i miodu – do ziemi, gdzie nie odczuwając niedostatku, nasycisz się chlebem, gdzie ci niczego nie zabraknie – do ziemi, której kamienie zawierają żelazo, a z jej gór wydobywa się miedź” (Pwt 8, 7–9; por. 2 Krl 18, 32).

ści (Syr 24, 14) możliwe jest również nawiązanie do obserwowalnego faktu, iż oliwka posiada zdolność wytwarzania odrostów korzeniowych wokół swego pnia, które mogą dać początek nowej roślinie⁵⁹ W kolejnych porównaniach Mądrość odwołuje się do rozprzestrzeniania się zapachów, w większości pochodzenia roślinnego (24, 15), a następnie do użytecznych dla człowieka takich części roślin, jak gałęzie, kwiaty i owoce (24, 16–17).

O ile oliwka należy do najczęściej występujących nazw roślin w Piśmie Świętym⁶⁰, o tyle termin *πλάτανος* w całej Biblii Greckiej pojawia się tylko dwa razy (Rdz 30, 37; Syr 24, 14)⁶¹ Na pewno jednak to drzewo stosunkowo często występujące w ziemi Izraela, zwłaszcza na wybrzeżu i na północy, stanowi przedmiot zachwyty na równi z innymi okazałymi roślinami tego obszaru, jak to wynika z tekstu proroka Ezechiela (31, 8), w którym zestawione zostały trzy drzewa godne podziwu: cedr, cyprys i platan⁶² Faktycznie platan (*Platanus orientalis*) jest największym drzewem w Palestynie, rosnącym głównie wzdłuż brzegów Jordanu i w całym regionie północnego Izraela⁶³

* * *

Celem niniejszego artykułu była weryfikacja jednej ze struktur literackich, którą Roland Meynet określa jako paralelizm oparty na polu semantycznym. Przeprowadzona analiza tekstu Syr 24, 12–17 pozwala stwierdzić, że paralelizm wskazany przez tego francuskiego biblistę i lingwistę faktycznie istnieje, a nawet jest bardziej rozbudowany, niż to zostało dotąd opisane. Analiza struktury literackiej odcinka 24, 12–14 przynosi wiele rezultatów i okazuje się być doskonałym narzędziem do znalezienia klucza porządkującego badany tekst, w tym i pomaga rozjaśnić zawartą w nim perswazję. Dalsze, a zarazem pogłębione rezultaty tego typu badania może przynieść rozszerzenie analizy o kolejne dwa segmenty tekstu (24, 15 oraz 24, 16–17). Oba, wraz z poddanym analizie segmentem (24, 12–14), stanowią jednostkę perswazyjną, która wykorzystuje w spo-

⁵⁹ Do tego na pewno nawiązuje Psalmista (Ps 127, 3), gdy synów dokoła stołu porównuje do młodych pędów oliwek (ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν) wyrastających wokół starego pnia.

⁶⁰ Biblia grecka: termin *ἐλαία* (oliwka) – 49 razy, termin *ἔλαιον* (olej z oliwek) – 211 razy.

⁶¹ Trzecim miejscem byłby werset Ez 31, 8, gdyby występujący w tym miejscu w TM termin *ϩⲓⲙⲉⲣ* (*platan*) tłumacz LXX oddał przez *πλάτανος* (*platan*), a nie *ἐλάτη* (*jodła*). Nb. *Biblia tysiąclecia* tłumaczy to miejsce poprawnie, używając słowa „platan”

⁶² Wszystko po to, by pokazać, że wybrany przez Boga cedr (symbolizuje potęgę Asyrii) może przewyższać wszystkie drzewa w raju Boga (Ez 31, 3), ale tylko na pewien czas, po którym zostanie zniszczony (31, 10–14).

⁶³ Por. *Platane*, [w:] *Biblich-historisches Handwörterbuch...*, s. 1477–1478.

sób spójny porównanie do świata roślinnego Palestyny, nawiązując tym samym do motywu dobrze znanego w tradycji biblijnej⁶⁴

Siła perswazji tego typu struktury literackiej jak paralelizm oparty na polu semantycznym zasadza się na powtarzaniu pojedynczych porównań, z których każde ma swoją siłę przekonywania, a równocześnie wszystkie w różny sposób zmierzają ku temu samemu celowi perswazyjnemu (konwergencja)⁶⁵ To, co można określić jako *tertium comparationis* między Mądrością a porównywanymi z nią drzewami i krzewami, to wielkość, wspaniałość, majestat, piękno i przydatność dla człowieka. Motyw usytuowania się Mądrości w narodzie wybranym na podobieństwo rośliny, która zapaściła swoje korzenie i wspaniale się rozwija (Syr 24, 12–14), przekonuje zamierzonego czytelnika do pewności i stabilności tego, co ostatecznie jest boskiego pochodzenia.

W badanym przez nas segmencie (24, 12–14) pierwotny jest porządek przestrzenny, a dobrane przez autora określenia miejsc (góry, miasta, ukształtowanie terenu) zostały w taki sposób przedstawione, by przekonać adresata do tego, że Mądrość jest dana dla całego narodu i obecna w całym jego kraju⁶⁶ Przyporządkowanie kolejnym miejscom odpowiednich roślin – na co zwracaliśmy uwagę w analizie – mogło zaskakiwać czytelnika Biblii, który w pamięci mógł mieć nieco inaczej skojarzone określenia przestrzenne z wymienionymi gatunkami. Jednak porządek przedstawiony w analizowanym przez nas segmencie nie jest sprzeczny z rzeczywistością Izraela, a odpowiada sposobowi prezentacji argumentów, który już od starożytności określano jako Nestora⁶⁷ W takim uporządkowaniu najmocniejsze elementy argumentacji umieszcza się na początku i na końcu. Tak jest w segmencie 24, 13–14, gdzie wykaz drzew otwierają i zamykają majestatyczne cedry, cyprysy oraz platan. Są one na pewno lepszym punktem odniesienia dla ukazania wspaniałości Mądrości niż oliwka, czy róża, choćby nie wiadomo jak identyfikować tę ostatnią⁶⁸

Ostatecznie wybrane przez autora tekstu drzewa i krzewy zostały wykorzystane w sposób spójny. Jedne wskazują na wspaniałość i piękno,

⁶⁴ Por. M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli religijnych*, tł. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 200.

⁶⁵ Szerzej na ten temat: Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*, trans. J. Wilkinson, P. Weaver, Notre Dame 1969, s. 471–474 (§ 99).

⁶⁶ Na temat możliwości przedstawienia danych w perswazji zob. tamże, s. 143–149 (§ 37).

⁶⁷ Taki porządek w: Quintilian, *Institutio oratoria*, VII 10. 11; por. Ch. Perelman, *Imperium retoryki. Retoryka i argumentacja*, tł. M. Chomicz, Warszawa 2002, s. 166.

⁶⁸ Współczesne tłumaczenia w różny sposób oddają termin *róδov* – ‘róża’ (*Biblia tysiąclecia*, 41975); ‘les plants de roses’ (*Bible de Jérusalem*, 1973); ‘Oleandersträucher’ (*Einheitsübersetzung*, 1980); ‘des plants de laurier-rose’ (*Traduction Oecuménique de la Bible*, 1988); ‘rosebushes’ (*New Revised Standard Version*, 1989); ‘un roseto’ (*San Paolo Editone*, 1995).

inne na wielkość i płodność, wszystkie zaś – z racji powiązania z różnymi regionami ziemi Izraela – na powszechność Mądrości w narodzie wybranym. Trzeba przy tym uwzględnić słuszną uwagę, którą formułuje A. A. di Lella: „Dla czytelnika zachodniego taka metaforyka roślinna może wydawać się pompatyczna, jednak u Żyda w starożytności mogła wywołać uczucie rozkoszy oraz pragnienie mądrości”⁶⁹ W rozłożeniu materiału zastanawiać musi brak umiejscowienia choćby jednego drzewa lub krzewu w samej Jerozolimie. Z jednej strony tłumaczy ten fakt to, iż idzie o zamieszkanie Mądrości wśród ludu, co zostało zaznaczone poprzez graniczne określenia ziemi Izraela (Liban/Hermon – Engaddi/Jerycho), z drugiej zaś dla stolicy, a dokładniej mówiąc dla jej świątyni, autor wyznaczył inną rolę w swojej poetyckiej argumentacji⁷⁰, którą zrealizował w kolejnym segmencie (Syr 24, 15).

Należałoby także zapytać o dobór samych drzew, do których porównywana jest Mądrość⁷¹ Musi zastanawiać brak dębu (עֵץ / δρῦς, βάλανος), choć gdzie indziej w Biblii stanowi on pozytywny punkt odniesienia (Am 2, 9), a w dziejach narodu wybranego pojawia się wiele ważnych przedstawicieli tego gatunku⁷². Być może dąb był identyfikowany zbyt mocno z kultem bóstw obcych (Jr 3, 13; Oz 4, 13)⁷³ Jednak jeszcze bardziej może dziwić brak wzmianki o figach (תְּאֵת / συκή), które przecież nierzadko występują w obrazach i porównaniach biblijnych⁷⁴, zaś zwrot „siadać pod swoją winoroślą i pod swym drzewem figowym” oznacza być szczęśliwym i zadowolonym (1 Krl 5, 5; Mi 4, 4)⁷⁵ Mało tego, prorocy wzywają do nawrócenia, wiążąc zniszczenie winorośli i drzew figowych z grzechami narodu wybranego⁷⁶, zaś o społecznym znaczeniu drzew figowych świadczy groźba kary śmierci dla tego, kto by wyciął młode drzewko tego gatunku⁷⁷

Ostatecznie jednak to poeta decyduje o wyborze i sposobie użycia środków literackich, każde zaś jego przedstawienie rzeczywistości będzie subiektywne. Tym bardziej, że analizowany przez nas odcinek tekstu (Syr

⁶⁹ *The New Jerome Biblical Commentary...*, s. 504.

⁷⁰ Por. M. Gilbert, *L'éloge de la Sagesse...*, s. 332 (przypis 15). Autor przywołuje stwierdzenie H. Duesberga: „Israël pour patrie, Jérusalem pour capitale, le Temple pour demeure”

⁷¹ W kolejnym segmencie (Syr 24, 16–17) pojawiają się jeszcze dwa drzewa (terebint i winorośl).

⁷² Dęby Baszanu (Ez 27, 6; Iz 2, 13); dęby More (Rdz 12, 6; Pwt 11, 30); dęby Mamre (Rdz 14, 13; 18, 1); dąb Tabor (1 Sm 10, 3).

⁷³ Por. J. F e l i k s, *Eiche*, [w:] *Biblisch-historisches Handwörterbuch...*, s. 373–374.

⁷⁴ Por. Iz 28, 4; Jr 8, 13; Oz 9, 10; Na 3, 12.

⁷⁵ Por. E. O β w a l d, *Feigenbaum*, [w:] *Biblisch-historisches Handwörterbuch...*, s. 467.

⁷⁶ Por. Oz 2, 14; Ha 3, 17; Jl 1, 7. 12; Ag 2, 19.

⁷⁷ Por. Z. W ł o d a r c z y k, *Drzewa i krzewy...*, s. 28.

24, 12–14) należy do najlepszych miejsc pod względem sztuki poetyckiej autora tejże księgi⁷⁸ Choć to może tłumaczyć taki jego dobór miejsc i roślin w badanym fragmencie, to jednak nowe światło na to zagadnienie mogłoby przynieść porównanie podobnych miejsc biblijnej literatury mądrościowej (wykazy albo onomastica) oraz paralelnych tekstów pozabiblijnych⁷⁹ W lepszym zrozumieniu przesłania badanego segmentu może pomóc odwołanie się do najbliższego kontekstu oraz badanie struktury literackiej, która by obejmowała całą jednostkę perswazji. To jednak wymaga obszerniejszego opracowania.

DER AUF DEM SEMANTISCHEN FELD BASIERTE PARALLELISMUS IN SIR 24, 12–17

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel hatte zum Ziel, eine von den literarischen Strukturen, die R. Meynet als „den auf dem semantischen Feld basierte Parallelismus“ (ital. *Lessemi appartenenti allo stesso campo semantico*) bezeichnet, zu verifizieren. Die durchgeführte Textanalyse Sir 24, 12–17 erlaubt festzustellen, dass der Parallelismus, auf den der bekannte französische Bibelwissenschaftler und Linguist hinweist, wirklich existiert. Der Parallelismus besteht aus fünf verschiedenen semantischen Feldern, zu denen gehören: (1) Verben, die das Wachsen der Pflanzen bezeichnen; (2) Namen der Bäume oder Sträucher; (3) geografische Namen; (4) aromatische Substanzen; (5) Früchte der Bäume oder Sträucher.

Die Analyse der literarischen Struktur des Abschnittes 24, 12–14 bringt viele Ergebnisse. Sie gibt die Möglichkeit die Grenzen des Textes und seiner Segmenten zu bestimmen. Sie scheint auch ein vollkommenes Instrument zu sein, um den ordnenden Schlüssel zum untersuchten Text zu finden.

Im Text Sir 24, 12–17 wird die Weisheit so dargestellt, dass die zahlreichen Vergleiche mit der Pflanzenwelt kohärent angewandt werden. So wird die Weisheit als fest eingepflanzt inmitten des ausgewählten Volkes vorgestellt. Sie soll so bewundert und verehrt werden wie die majestätischen, schönsten und nützlichsten Bäume und Sträucher im Land Israel. Die Metapher der Vegetation soll den Leser überzeugen, dass die Weisheit in Israel so nützlich und nah den Menschen ist, wie die Früchte der Bäume und Sträucher.

⁷⁸ Por. P. W. Scheren, A. A. di Lella, *The Wisdom of Ben Sira...*, s. 27.

⁷⁹ Zagadnienie to podejmuje m.in. G. von Rad, *Job XXXVIII and Ancient Egyptian Wisdom*, [w:] *The Problem of the Hexateuch and Other Essays*, trans. E. W. T. Dicken, New York 1966, s. 281–291.